

La ciutat somiada de Sanchis Guarner

Faust Ripoll

A Atenes, Jerusalem, Roma, París. Les ciutats són per a nosaltres, almenys per als europeus del sud, els punts de referència a partir dels quals hem anat bastint la nostra civilització. El simple fet de mencionar aquestes ciutats ens inspira reverència i admiració. La història d'Europa està lligada en el nostre imaginari al desenvolupament de les seues ciutats i a la seua expansió territorial i civilitzadora. Les ciutats poderoses funcionen com a focus d'irradiació de símbols, d'idees i de valors, i encara que el seu cicle vital haja periclitat, acaben convertint-se en un mite, en un ideal que volem imitar i recrear, com passa per exemple en el cas d'Atenes i de Roma, la força d'atracció de les quals encara arriba fins als nostres dies. La ciutat com a capital, com a cap i casal, com a lloc on es concentra la vida política, econòmica, social, religiosa i cultural, encarna i resumeix les característiques d'un poble; és el reflex de la seua societat i el seu referent moral i identitari. A més, en la

concepció moderna de ciutat ressonen els ecos de les lluites per les llibertats civils, de les tertúlies literàries, de les cerimònies col·lectives i del tràfec dels burgesos. I també de la repressió, la misèria i la violència.

Manuel Sanchis Guarner (1911-1981), ciutadà de València, burgès, humanista, reuneix una sèrie de qualitats que li confereixen un perfil excepcional. Pel seu rigorós treball de filòleg professional, destaca per la difusió, consolidació i acceptació de la normativa fabriana al País Valencià, a pesar de les concessions puntuals que va fer a la varietat valenciana; pel seu caràcter afable, contemporitzador i mediador, ha esdevingut una figura central, i centrada, del nostre imaginari nacional; per la labor pedagògica de divulgació i per la seua tasca d'animador i de promotor cultural, és un exemple de compromís cívic. A partir d'aquestes coordenades, Sanchis se'ns apareix no com un erudit tancat en la seua torre d'ivori de la filologia, sinó com un intel·lectual *engagé*. Encara que el seu compromís no es manifestara d'una manera estentòria —l'època no era propícia políticament per a mostrar segons quines efusions—, sinó més aviat de la forma discreta, eficaç i conciliadora pròpia del seu tarannà, al capdavant va voler incidir en el temps que li va tocar viure, un temps en el qual calia omplir els buits i les

Faust Ripoll Doménech (Alcoi, 1964) és doctor en Filologia Catalana i, a hores d'ara, exerceix com a tècnic lingüístic i de gestió cultural a la Universitat d'Alacant. És autor, entre altres, de *Valencianistes en la postguerra. Estratègies de supervivència i de reproducció cultural, 1939-1951* (Afers, 2010).

mancances que tenia la llengua i cultura catalanes en tots els àmbits i, alhora, desvetllar la catalanitat adormida dels seus conciutadans a través d'un exercici conscient i dirigit d'introspecció col·lectiva. En aquest sentit, la trajectòria de Sanchis discorre en paral·lel a la d'altres coetanis i amics seus, com ara Josep Maria de Casacuberta o Francesc de Borja Moll, que també actuaren, a partir de la seua formació inicial de filòlegs, moguts per aquests mateixos objectius de caràcter cívic, pedagògic i polític.

La ciutat de València. Síntesi d'història i geografia urbana (1972), representa l'aportació cabdal de Sanchis als valencians i a la causa del valencianisme. No sols ens ofereix la summa de tots els seus sabers –que n'eren molts!–, sinó que també constitueix la seua presa de posició política més explícita possible (estem encara en plena dictadura) en favor de la catalanitat del País Valencià des de tots els àmbits: històric, cultural, lingüístic, geogràfic, social, demogràfic, artístic. A més, aquesta obra és un reflex, una *síntesi*, de la seua ideologia, que es veu reflectida en la manera com tracta els diferents subtemes que desenvolupa al llarg del llibre: el caràcter dels valencians, la llengua, el patrimoni i l'urbanisme la ciutat, el paper de la burgesia, la cultura, etc. És potser l'obra on més clarament mostra tant la seua personalitat oberta, encuriosida, de vegades juganera, com la seua concepció sobre què són i com són –o com haurien de ser– els valencians. En *La ciutat de València* Sanchis bolca la seua saviesa i l'amor per la seua ciutat.

El llibre no té com a subjecte d'anàlisi el poble, ni el territori (el regne), sinó la ciutat, amb tots els atributs i amb tota la força simbòlica que representa. En part és lògic que fóra així, atès que no feia tants anys que

havien aparegut *Nosaltres, els valencians*, de Fuster (1962), el primer volum de la *Història del País Valencià*, publicat el 1965 per Edicions 62 i a càrrec de Miquel Tarradell i el mateix Sanchis Guarner, i l'*Aproximació a la història del País Valencià*, de Joan Reglà (1968). Amb l'elecció del títol i del subjecte històric, Sanchis ja està configurant el marc i l'escenari ideal de la seua proposta política i del seu horitzó. Per un costat, fa ressonar en el lector culte associacions immediates amb altres ciutats, si no tan llunyanes en el temps com Atenes o Roma, almenys amb d'altres de més pròximes i igual d'il·lustres, com ara Florència, París o Barcelona. Per l'altre, posa el focus en el que tal vegada és l'únic punt de referència polític i simbòlic compartit per tots els valencians: el Cap i Casal. En aquest país nostre també tan desvertebrat, divers i desunit, pot ser que sols ens hi reconeguem com a valencians quan ens contemplem en aquest espill comú que representa la ciutat de València. Des d'aquesta perspectiva, doncs, tots els valencians tenim *ciudadania valentina*. I per si no fóra suficient el poder d'atracció de la ciutat, el llibre ens ofereix molt més del que anuncia, ja que va molt més enllà de ser una història només de la ciutat de València.

Per què es publica al començament dels anys setanta? En el context històric valencià de 1972 ens trobem que es congruen una sèrie de causes: els diferents moviments antifrancistes ja han assolit una certa embranzida als Països Catalans i a la resta de l'estat; la desaparició del dictador, ni que siga per l'edat, se situa en un horitzó més aviat pròxim; si triomfen les forces democràtiques a la mort de Franco, hi ha la possibilitat que Espanya s'incorpore a les democràcies occidentals; i, per últim, ens trobem també que el moviment valencianista de

caire nacionalista o catalanista ha aconseguit una considerable revifalla i projecció social a partir dels anys seixanta. A la vista, per tant, d'un escenari polític que podia canviar d'un moment a un altre, sumat a la mobilització d'amplis col·lectius d'esquerra que portaven com a reivindicació política el valencianisme en major o menor grau, s'obria novament per als valencians una oportunitat única d'ocupar el nou escenari polític que ja es podia albirar. Semblava que després de molts anys i de moltes ocasions perdudes, el vent podia deixar de bufar de ponent i els valencians podien agafar, per fi, les regnes del seu destí com a poble per ells mateixos.

Per aquestes raons, però potser també per despit a causa de no haver aconseguit el càrrec de cronista de la ciutat de València, per la tradició d'obres que indagaven en la personalitat valenciana i per l'enfocament del llibre, Sanchis Guarner escriu *La ciutat de València*, sobretot, amb la intenció de furnir arguments als valencians, d'«il·lustrar-los», de preparar-los per a aquest futur immediat, per a la batalla política que es lliurarà després de la mort de Franco. Des d'aquest punt de vista *La ciutat de València* esdevé també un llibre de combat valencianista, encara que una mica dissimulat quan utilitza arguments «històrics» i no «ideològics». De fet, Sanchis defuig d'emprar arguments estrictament essencialistes sobre la nostra identitat i de donar directrius o consignes ideològiques explícites per a defensar les seues tesis; al contrari, utilitza documents escrits i dades arqueològiques, cosa que dóna al llibre un to d'objectivitat que difícilment hauria pogut aconseguir si haguera escrit un llibre purament doctrinal. De tota manera, les marques modalitzadores valoratives que utilitza durant tot el relat

resten objectivitat a l'obra. Només cal llegir l'índex per adonar-se'n: el període gòtic és de «desenrotllament» (marca positiva); la València burgesa és d'una «esplendor flamígera» (una altra marca positiva); el renaixement, però, ja és «aristocratitzant» (marca negativa, almenys des de la seua ideologia burgesa i federalista); el barroc, «excitat i dessubstanciat»; la Il·lustració, en canvi, «constructiva i minoritària»; el camí cap a l'era industrial és qualificat de «penós», i la democràcia i la industrialització «gens completes». Per a un lector mínimament versat ja queden clars d'entrada els paràmetres ideològics en els quals se situa Sanchis. I si ens endinsem en la lectura del llibre, aquestes marques valoratives són encara més explícites, com veurem.

Per a desvetllar la nostra consciència de valencians, Sanchis utilitza la tècnica del contrast: d'una banda, ens posa davant dels ulls i ens explica els fets històrics que ens han fet créixer com a poble i ser respectats i admirats a tot el món; de l'altra, aquells fets que ens han portat a la irrellevància política i que, per tant, han comportat el nostre declivi com a poble. Els fets, però, no són presentats com a esdeveniments conseqüència d'un atzar capriciós i fora de l'abast dels humans, sinó que en la majoria de les ocasions són resultat de les decisions polítiques preses pels mateixos valencians. També cal assenyalar, en aquest joc de contrastos, que per a Sanchis els moments històrics auris dels valencians coincideixen amb aquelles èpoques en les quals hem actuat d'acord amb la nostra personalitat valenciana i, al contrari, les èpoques de decadència són conseqüència directa d'aquelles actuacions en les quals hem deixat de ser nosaltres mateixos, hem renunciat a la nostra personalitat, hem adoptat models

forans i, per tant, hem acabat fracassant i en una posició política i cultural subalterna respecte d'altres nacions. Sanchis aplica aquest contrast a tots els àmbits de la vida política i social, des de les decisions polítiques estrictes dels mandataris als models d'urbanisme emprats a la ciutat, passant per l'adopció de determinats corrents artístics aliens a la nostra tradició.

I quina és la nostra manera de ser valencians? Quina és per a Sanchis la nostra veritable personalitat política i cultural, aquella que ens ha portat a ser l'enveja del món en determinats moments de la nostra història? Doncs quan hem actuat segons els paràmetres propis d'uns ciutadans burgesos, liberals i antiaristocratitzants, i, a més, quan hem fet honor a la nostra nissaga catalana, a la nostra cultura pròpia. Així, per exemple, podem llegir que «la política de Pere el Cerimoniós havia estat l'enfortiment de la burgesia i l'autoritat reial i d'expansió mediterrània; la del seu fill Joan I, en canvi, fou aristocratitzant i continental. L'hegemonia passava, doncs, de Catalunya a Aragó, i la València burgesa, d'esperit i idioma català, no s'hi acomodava gens» (187).¹ Ací veiem resumides en unes poques línies la concepció que té Sanchis de la política del regne de València: València ha de ser fidel al seu esperit burgès i català, la qual cosa inclou també que els seus interessos polítics han d'estar inclinats cap a llevant, no cap a ponent. Quan la burgesia i el seu esperit ciutadà decauen, decau la ciutat. Així, podem llegir que «la submissa docilitat i reiterada generositat dels Jurats valencians respecte als reis de la Casa de Trastàmara contrasta amb l'arrogant defensa dels privilegis que havia caracteritzat les autoritats forals de l'època precedent. Els valencians comencen a sotmetre's al sobirà, veritable

ídol del poble, sobretot d'Alfons Magnànim ençà» (229); o en un altre passatge i referint-se a una altra època, podem llegir que «aquesta Exposició Regional del 1909 fou una bella mostra del que hauria pogut ser la puixança de la burgesia valenciana, si la ideologia "sucursalista" dels seus dirigents no els hagués impedit de traure'n els fruits polítics. En comptes de prendre consciència de la personalitat regional i de la seua força, tan manifestes en el certamen, hom preferí exaltar-se amb narcisisme i placidesa, i donar una projecció adjectiva –no substantiva– al patriotisme regional» (579-580).

En canvi, quan la burgesia valenciana ha sigut poderosa, també ho ha sigut la ciutat. Per a Sanchis, ciutat i burgesia formen un binomi indestriable. Així, podem llegir que «amb el recobriment del govern de la Ciutat, començà a refer-se la burgesia valenciana» (364). Per això, si les coses van malament per a la burgesia, van malament per a la ciutat, com podem llegir en aquest fragment: «el vergonyós capteniment del braç reial o popular en aqueixes Corts només l'explica la ruïna en què es trobava la burgesia valenciana després de la bancarrota de la Taula de Canvis i la suspensió de pagaments dels censals, ço que provocà la caiguda en l'anonimat històric d'una ciutat que havia estat, els segles anteriors, una gran potència en el món financer europeu» (345). O al contrari: «Per un nou privilegi d'insaculació atorgat pel mateix Felip IV, l'any 1648, els "ciutadans honorats" pogueren ja constituir-se en una oligarquia estable, que governarà la Ciutat amb seny i eficàcia durant la segona meitat del segle XVII, amb una política ben allunyada dels somnis barrocs de l'absolutisme austriacista, i propugnarà un proteccionisme i un dirigisme econòmic –versió local

del colbertisme— que obririen camí al neoforalisme que es batrà en la Guerra de Successió» (364).

Les polítiques de caire burgès donen esplendor i prosperitat a la ciutat. Segons Sanchis, i en referència a la segona meitat del segle XVII, «la política municipal de caràcter burgès aviat començà a manifestar-se plenament. Es plantaren molts d'arbres —àlbers— a l'*Alamera* —que llavors prengué aquest nom, deficient valencianització del castellanisme *Alameda*— i a les vores del riu (1645); foren acabades les obres de la pescateria i instal·lada una font amb brollador al Mercat (1672), obra de Joan Baptista Pérez; i especialment, hom reeixí a incrementar de manera notable les fonts de riquesa de la Ciutat. [...] Fa veure Pierre Vilar com el municipi aconseguí introduir noves manufactures i renovar la indústria tèxtil valenciana, amb l'adopció de tècniques flamenques i italianes» (366).

Aquest esperit burgès d'arrel catalana té el seu reflex en l'art i la literatura. D'aquesta manera, Sanchis afirma que «l'edifici públic més famós, bell i característic de la València "hanseàtica", és a dir, de burgesos mercaders, és el de la Llotja» (222). A més, la potència de «la burgesia valenciana quatrecentista sabé bastar-se ella mateixa en l'estímul i sosteniment de la literatura autòctona, i, sense gens d'ajuda de la reialesa ni amb cap mecenes prepotent, reeixí a organitzar-la a base de tertúlies i cenacles i de certàmens. La burgesia donava el to a la vida literària valenciana en la segona meitat del segle XV» (245-246). Al mateix segle XV, «la prepotència demogràfica, econòmica i cultural de la València quatrecentista dins la Corona d'Aragó duia implícita la capitania de les lletres catalanes, [...] les quals assoliren aleshores, precisament, el seu període auri» (239).

Sanchis, com veiem, no amaga el seu esperit burgès i liberal, republicà i federalista, al llarg de tota l'obra. I no sols implícitament, com hem vist en els fragments que hem reproduït, sinó fins i tot explícitament a través d'intervencions modalitzadores. Tot parlant de les revolucions liberals del segle XIX, escriu que «*a la fi*, tingué èxit una de les conjuracions liberals» (456); o «el setembre del 1868 esclatà *a la fi* "la Gloriosa" Revolució» (527). «Els progressistes i unionistes que, amb els militars, dominaven la situació a Madrid, forjaven una monarquia nova, democràtica i unitària, forma de govern que no satisfieia gens la perifèria obertament republicana i federalista. Ja ha estat dit que a València ansiejaven la república federal la burgesia i la menestralia» (529).

Sanchis, com a burgès, abomina de qualsevol forma d'absolutisme, aristocràtic i de populisme. Així, podem llegir que «l'exaltació delirant del poble impedia la continuïtat de les autoritats liberals, incapaces de fer gens d'obra constructiva. Ara i adés es repetien les manifestacions de la plebs arrauxada i intransigent» (456). O fent referència a un altre moment històric, que «l'enemiga dels pagesos era, doncs, contra els Jurats i la burgesia, i no pas contra el virrei ni l'arquebisbe i els aristòcrates terratinents» (366). Els reis de la casa de Trastàmara, els Àustria i els Borbó també són diana del seu atac. Sobre Ferran el Catòlic, diu que «pretenia obertament de sotmetre les corporacions municipals a la preeminència de la monarquia autoritària, tractà repetidament els Jurats valencians amb escassa cortesia» (257). Sobre l'aristocràcia del sis-cents, ens diu: «la superbiosa aristocràcia valenciana lluía, amb fastuosa arrogància, als espectaculars jocs d'armes

que es feien sovint als rengs que es bastien a la plaça del Mercat» (267). Sobre el comte duc d'Olivares, amb un marcat deix de xenofòbia, escriu que «l'andalús Olivares avorria les llibertats forals dels estats de la Corona d'Aragó» (343). I qualifica Ferran VII d'«inculte i egocèntric» (450).

LA CATALANITAT DE VALÈNCIA (I DEL REGNE)

Un altre *leitmotiv* del llibre consisteix a afirmar la catalanitat de València. Aquesta, a més, no sols serà conseqüència directa de la conquesta jaumina, sinó que fins i tot, segons Sanchis, va prefigurant-se en èpoques anteriors, en el sentit que el regne de València sempre orbita políticament orientat cap al llevant peninsular des dels temps dels romans i dels sarraïns. Així, en temps de Justinià, «aquestes tres diòcesis [Urgell, Terrassa i Osca] estaven dins la Província Tarraconense, amb la qual València tenia molts vincles, tot i que formava part de la Província Cartaginense d'ençà de la divisió provincial de Dioclecià» (70). En l'època musulmana, «el despòtic senyoriu de Mubàrak i Mudaffar a València, ciutat que l'any 1071 fou incorporada a l'estat de Labib, el reietó eslau de Tortosa» (83). El 1075, «València s'independitzà de Toledo» (92); fins i tot el mateix Cid, paradigma de l'espanyolitat, «consumà aleshores el seu allunyament de Castella i entrà de ple dins l'òrbita política dels estats hispànics orientals, i per tal de formalitzar la seua amistat, casà les seues filles –les autèntiques, no les del poema– l'una amb un fill del rei Pere I d'Aragó i l'altra amb el nou comte de Barcelona Ramon Berenguer III. El Cid morí l'any 1099, però si la seua dinastia s'hagués

consolidat, València no hauria estat pas castellana, sinó que hauria estat incorporada a la que fou Corona d'Aragó» (99).

Abans de l'arribada de Jaume I i, per tant, d'entrar definitivament dins l'òrbita catalana, els seus antecessors ja li estaven preparant el terreny. Així, ens assabentem que «l'any 1125 Alfons el Bataller féu una agosarada expedició per terres de València» (100); «el mes d'abril del 1148 Ramon Berenguer IV havia ocupat València per tal de reposar-hi la senyoria d'Ibn Iyad» (100), i «el 1172, Alfons el Cast atacà la ciutat almohade de València amb un fort exèrcit d'aragonesos i catalans» (101).

Per a Sanchis Guarner, el 9 d'octubre de 1238 «fou la [diada] més transcendental de la Història del País Valencià, que aleshores fou disgregat del món islàmic i quedà definitivament incorporat a la civilització cristiana de l'Europa occidental, incloent-se dins el domini cultural i lingüístic català i en la unitat política de la Corona d'Aragó, dins la qual el rei conquistador i fundador volgué definir i legalitzar la seua personalitat regional, dotant-lo d'una autonomia total» (119). Aquest passatge, doncs, resumeix dues idees claus de Sanchis: els valencians *són* catalans però tenen una personalitat pròpia i definida ja des del començament. Aquesta idea de la consciència pròpia l'explica Sanchis en altres moments del llibre, com quan diu que «València fou com la terra de promissió per als fadristerns catalans i aragonesos que hi anaven en cerca d'aventures i fortuna, i les famílies més allinatjades de Catalunya i d'Aragó tingueren la seua branca a València, els components de la qual, després d'un parell de generacions, adquiriren consciència regional» (123).

La catalanitat dels valencians es fa palesa a través dels diversos elements que

configuren la nostra personalitat. El primer i més important, com no podria ser d'altra manera, és la llengua. Per a Sanchis, «segons és sabut, de tots els trets diferencials externs d'una comunitat, el més potent és l'idioma, el qual dona a la societat individuada cohesió i coherència» (145). Segons Sanchis, «els valencians començaren a escriure prosa catalana ja l'endemà de la Conquesta –car el provençal només era emprat en la poesia lírica destinada a la supraestructura cortesana» (147). Un altre símbol de catalanitat és la bandera, puix que «ja en els Furs jurats per Jaume I, el 1261, és esmentada la Senyera de la Ciutat, la qual a la primeria fou igual que la bandera reial, és a dir, la catalana amb les quatre barres vermelles rònegues, com també s'esdevenia amb l'escut» (158).

Altres elements a priori menors, però molt significatius, també donen fe de la catalanitat del nostre poble. Les cases senyoriales, per exemple, són «a la manera catalana» (181), on «els senyors vivien al pis principal, que tenia al carrer les finestres coronelles, trilobades, amb un o dos mainells, típiques dels Països Catalans» (182). I l'Eixample de València de finals del segle XIX està «inspirat molt directament en el pla d'eixample de Barcelona d'Ildefons Cerdà de l'any 1859» (554). En l'heràldica i en el *gènere* del seu nom també València s'assembla a altres ciutats de la Corona d'Aragó: «El losange o figura romboïdal era propi de l'escut de les dones, i segons els tractadistes d'heràldica fou adoptat per la ciutat de València i altres de la Corona d'Aragó, a causa de l'aspecte femení del seu nom, com també era el cas de Barcelona, Ciutat de Mallorca, Manresa, Tortosa, etc.» (156-157).

Aquesta catalanitat dels valencians no es veurà alterada ni pel fet que la repoblació

aragonesa ocupara les comarques interiors de la zona central, ja que, per a Sanchis, «l'element burgès català, industrial i mercantil, preponderà i dominà als sectors urbans i d'agricultura de regadiu, i imposà al País Valencià, amb el seu esperit, la seua cultura i la seua llengua» (145).

Dins d'aquesta visió de la conquesta jaumina, que ens donà el caràcter burgès, la llengua i la cultura catalanes, els furs, la personalitat pròpia, i que posà les bases perquè València es convertira en una «ciutat hanseàtica» (163) comparable o superior a altres ciutats italianes del Renaixement, destaca i sorprèn el caràcter idealitzat, fals i acrític amb què Sanchis tracta la conquesta del regne. Per a ell, «posteriorment [a l'entrada a València de Jaume I] la Reconquesta valenciana, llevat de comptats fets d'armes, seria més aviat una sèrie de negociacions diplomàtiques i convencions ordenadores del *status* dels moros que se sotmetien, que no pas una devastació bèl·lica» (119). Res més lluny de la realitat i del rigor històric, tot començant per l'ús del concepte «reconquista», més propi de la visió imperialista castellana de la història.

A partir d'aquests fragments podem comprovar que la catalanitat no sols és consubstancial a la ciutat, sinó també al regne. De fet, *La ciutat de València*, com hem dit, va molt més enllà de ser una història del cap i casal. Sanchis incorpora sovint el regne com a actor de la seua narració històrica, bé siga perquè explica episodis que ultrapassen l'àmbit de la ciutat, com ara tot el tema del repoblament, l'episodi de les Germanies o l'expulsió dels moriscos i les seues conseqüències, o perquè puntualment aborda alguns fets rellevants d'algunes de les seues viles, com ara les insurreccions obreres a l'Alcoi del XIX o els atacs pirates

que va sofrir la Vila Joiosa al segle XVI. Sanchis equipara la ciutat al regne, ja que per a ell «l'urbs esdevenia metròpoli. Per això el nou estat s'anomenà "la Ciutat i Regne de València" i no tingué un corònim propi» (124). Per l'abast i les ramificacions de l'obra, el lector té la sensació que més que una història *tout court* de la ciutat, del que es tracta més aviat és d'una història global del País Valencià, amb una atenció especial a la ciutat de València que, com a capital, com una antiga Roma, marca les pautes del que s'esdevé en tot el territori.

En el seu afany de demostrar la catalanitat de València i de desempeltar-la de tradicions foranes, Sanchis arremet contra la figura del Cid Campeador, a costa fins i tot d'exaltar, curiosament, els soferts moros valencians. Així, i en una sèrie d'arguments *ad hominem*, titlla el Cid de deixar-se subornar, de cruel, de practicar una política d'espoliació i terror envers els moros, i de portar endavant una política de neteja ètnica atès que «expulsà llavors de la ciutat quasi tots els sarraïns, els quals substituï per cristians» (98). I sobre la caiguda de València ens diu que «capitulà després d'un llarg setge de vint mesos, més llarg i molt més dur que altres ben celebrats per la Història i la Literatura, aferrissada resistència dels moros valencians al Cid, que revela clarament un estat col·lectiu d'esperit» (97). La València de Sanchis, doncs, no té res a veure amb la València del Cid exalçada pel franquisme.

Si la catalanitat i l'esperit burgès de València són els elements que fan que la ciutat assoleisca les seues fites majors, l'abandó d'alguns d'aquests paràmetres precipitarà el seu declivi o la seua caiguda. D'aquesta manera, Sanchis farà referència constant al sucursalisme, al provincianisme, a l'actitud submissa que demostren els valencians en

diferents períodes de la seua història. Per a Sanchis, «l'actitud provinciana sempre és passiva i accepta modestament totes les innovacions produïdes pels altres, pels forans, respecte als quals els provincians es reconeixen com a ciutadans de segona categoria» (599). No sols condemna el sucursalisme en l'àmbit de la política, sinó també, per exemple, en l'art i la literatura. Així, ens comenta que «a la italianització que en el camp artístic irradiava la cort dels virreis, li corresponia una castellanització en l'idiomàtic. La reina Germana, que no aprengué mai el valencià, voltada de dames i criades castellanès, provocava la infidelitat dels seus cortesans a la llengua del país; quan la llengua del príncep no és la del país, el cortesà renuncia a l'autòctona i adopta la principesca. El prestigiós castellà fou la llengua adoptiva d'aquella alta societat valenciana, pura vèrbola refinada i aguda però banal, de xafarderies i xanxes» (293). Pel que fa a l'art, per exemple, ens dirà que «aquell estil pompós i extravagant [l'*Art Nouveau*] no arribava a assimilar-lo la provinciana burgesia de València, encarada en el dessubstanciat classicisme que propugnava encara l'escola de Madrid» (565). La conseqüència que se'n deriva és clara: hem d'«imitar» en l'actualitat i en el futur aquells comportaments polítics que ens han portat en el passat a ocupar un lloc de primer ordre en l'esfera política, cultural i econòmica.

PRESA DE CONSCIÈNCIA

El llibre, per tant, lluny de constituir un enfilall d'anècdotes curioses o quadres costumistes —que també hi són, per a delecció del lector—, se'ns presenta com un

instrument perquè els valencians prenguem consciència del que som a través del coneixement i de l'anàlisi del que hem sigut, manifestat en el que hem fet. Aquesta manera de procedir de Sanchis enllaça amb les recomanacions que Pompeu Fabra i Josep Maria de Casacuberta donaven als valencianistes (i s'aplicaven a ells mateixos) a l'hora d'actuar políticament. Segons aquells catalans moderats, i a fi de no excitar l'anticatalanisme entre els valencians, el que havien de fer els valencianistes conscients era ajudar els seus compatriotes a descobrir el que són i d'on provenen; si els valencians encetaven aquest camí es retrobarien *de facto* amb els catalans formant un sol poble. No calia fer proclames exalçant la catalanitat dels valencians, sinó simplement fer-los veure qui eren.

No és la primera vegada que Sanchis escomet la tasca pedagògica d'explicar-nos qui som i d'on venim. Amb l'altre llibre emblemàtic, *La llengua dels valencians*, ja ens havia fornint d'informació sobre la nostra personalitat des de la perspectiva de la filologia i, en particular, a partir de la història externa de la llengua. De fet, sembla que Sanchis creu en la vella idea so-cràtica que afirma que el coneixement porta indefectiblement a la virtut: cal, doncs, que en un primer pas coneguem el passat per a recobrar la nostra malmesa memòria històrica i per a conèixer-nos a nosaltres mateixos; en un segon pas, cal construir una consciència col·lectiva com a valencians a partir d'aquesta consciència individual recobrada i, finalment, i en conseqüència, cal actuar políticament. *La ciutat de València* funciona en aquest sentit com un llibre exemplar, com una gran lliçó, com un espill en el qual els valencians ens podem mirar per a contemplar-nos i, amb la distància i la

perspectiva suficient, poder reconèixer-nos i aprendre'n per *imitatio* les pautes de la conducta política, de la «virtut política», que hem de seguir.

Però del que no podem dubtar és que Sanchis coneixia dos llibres, *Notícia de Catalunya* (1954, ampliat el 1960) i *Nosaltres, els valencians* (1962), amb els quals, i malgrat que l'enfocament és diferent, té alguns punts en comú. En primer lloc, la dimensió cívica, política de la història; i, en segon lloc, aquesta voluntat d'indagar en el passat col·lectiu perquè recobrem la memòria de qui som i, en el cas valencià, de quin poble som germans. El títol del pròleg de Vicens Vives a l'edició de *Notícia de Catalunya* de 1960 és ben clar: «Conèixer-nos». Ací afirma, entre altres coses, que «calia fer un esforç per conèixer-nos a nosaltres mateixos abans de passar a projectes definits, a realitzacions concretes», que «hem de saber qui hem estat i qui som si volem construir un edifici acceptable dins el gran marc de la societat occidental a la qual pertanyem per filiació directa des dels temps carolingis», o que «cal penetrar a fons en el cor del nostre ésser col·lectiu». Per la seua banda, Fuster, en el pròleg al seu llibre escriurà que el llibre havia sorgit d'un esforç sincer «per a comprendre, per a aclarir-me a mi mateix». En aquest sentit, i tot i que Sanchis no ho afirma explícitament en cap pròleg introductori, *La ciutat de València*, com el llibre de Vicens Vives o de Fuster, també és un llibre identitari projectat al futur.

Del llibre i de les tesis fortes de Fuster, Sanchis n'és deutor directament i explícita quan afirma, per exemple, que «com que la industrialització del País Valencià havia estat feble, la burgesia no tenia bases sòlides i era pusil·lànime, car li mancava la sensació de seguretat i robustesa indispensable per a

poder bastir-se una personalitat col·lectiva i individuada. Per això, a diferència de les burgesies de Barcelona i Bilbao, en comptes d'exigir a l'Estat central una política adequada als seus interessos regionals, la valenciana li demanava protecció i adoptava una actitud provinciana, passiva i resignada, "sucursalista", segons l'ha qualificada amb encert Joan Fuster» (515), o quan escriu també: «però a València, com que el camp predominava en l'economia, els terratinents hi exercien l'hegemonia. Teodor Llorente, mentor d'aqueixa burgesia agrícola, refusà la politització de la Renaixença, obeint els desitjos, i fins a cert punt els interessos, d'unes classes dirigents en estreta relació amb els governs de Madrid, i així, el valencianisme, en comptes d'evolucionar al compàs del catalanisme, romaní aturat en el motle aqueologoliterari» (544).

Atenent al títol, sembla que el llibre se circumscriu a la ciutat de València, però historiogràficament va molt més enllà. D'entrada, *La ciutat de València* no s'insereix de ple en la tradició historiogràfica que els historiadors britànics anomenen «biografies urbanes», destinades principalment a celebrar la glòria de les ciutats a través d'exaltar el seu patrimoni, els seus personatges il·lustres i les seues atàviques i originalíssimes tradicions. I tot això construït a base de dades erudites i pensat des d'una mentalitat localista que fa de la ciutat una mena de petita pàtria. D'altra banda, tampoc sembla que *La ciutat* responga al cent per cent a una altra manera d'abordar la història de la ciutat, i que és aquella en la qual es dona preferència a l'enfocament institucional, centrat en les repercussions que els grans esdeveniments, els canvis de règim, les guerres, els canvis dinàstics, les crisis econòmiques, han pogut tenir en l'esdevenir

de la ciutat. El llibre de Sanchis participa d'aquests dos grans corrents i fins i tot els ultrapassa. De vegades fa l'efecte que estem llegint una guia turística de la ciutat de València, atès el detall i la passió amb què es descriu un monument, uns carrers, una festa popular o un edifici. Així descriu, per exemple, com era una casa al segle dinou. «La casa urbana menestral tenia sempre a la planta baixa una botiga o un obrador a l'entrada, en la qual, part de dins i a mitja alçària, solia haver-hi una "naia" o entresolat amb l'"estudi" i les alcoves, i més a l'interior hi havia la cuina, sempre amb un pou, i un petit corral. Les cases solien tenir tres o quatre pisos, habitats per famílies diferents, per a l'accés als quals hi havia una escaleta estreta de trams rectes, amb entrada diferent de l'habitable de la planta baixa; tots els veïns empraven el mateix pou, per a l'accés al qual cada pis tenia a l'interior una finestra amb corriola. Les obertures externes tenien forma de balcons amb barana de ferro, units per impostes. Quasi totes les cases estaven cobertes amb terrats, en molts dels quals es criaven gallines i conills, i hi havia sobretot colomers. A la plaça del Mercat i algun carrer adjacent, les cases tenien a la planta baixa porxes i porxets, de diferent alçària i tipus varis de columnes, que facilitaven l'accés a les botigues» (519-520).

Altrament, i com una constant al llarg de tot el llibre, la història de la ciutat de València sempre es troba emmarcada en els grans esdeveniments històrics que tenen lloc a la península i a Europa, amb la qual cosa es depassa l'horitzó mental provincial i València es converteix en un actor polític de primera línia a escala hispànica i europea. Molts dels capítols o subcapítols comencen situant el lector en el context hispànic o europeu. Així, per exemple, en

el capítol vuitè, abans de parlar de l'ocàs de la societat estamental, ens situa prèviament en el context europeu: «L'esclat violent de la Revolució Francesa, el 1789, estamordí els progressistes hispànics, i féu inviablè la pacífica revolució des de dalt preconitzada pel despotisme il·lustrat. El regnat de Carles IV (1788-1808) serà, doncs, de signe reaccionari i els elements reformistes perdran tota influència en la cort reial» (416).

No sols els personatges il·lustres, els monuments valencians, els canvis dinàstics, les variacions de la demografia o les crisis econòmiques tenen cabuda en el llibre, sinó que Sanchis també hi incorpora com a actors de la ciutat comunitats marginades (els moriscos i, molt especialment, els jueus) i les classes més humils, i es fa ressò de les seues dificultats i de la manera de viure, encara que siga indirectament a través dels testimonis de viatgers que van visitar València en un moment determinat, com el del francès Bartomeu Joly el 1604, que dedica unes planes a descriure com són les cases dels valencians comuns i com s'hi viu, i que Sanchis arreplega (313-315). Una altra mostra de la preocupació de Sanchis per les classes populars és, per exemple, aquest comentari centrat en el context del segle XVIII, i en el qual ens informa que «el grau de subdesenrotllament en què vivien aquells infeliços treballadors de la terra o de la indústria dificultava la seua promoció» (424).

Tot i la referència explícita del subtítol del llibre, *Síntesi d'història i de geografia urbana*, que ens situa clarament pel que fa a l'abast de l'obra i a la manera d'elaborar-la, crida l'atenció la insistència de l'autor en els aspectes de protecció del patrimoni, del disseny urbanístic de la ciutat i de la preocupació per tenir espais verds. Suposem que

l'interès de Sanchis per aquests temes ve marcat, més enllà de la sensibilitat personal i de la consciència que per a un historiador té la configuració dels espais urbans per al desenvolupament d'una ciutat, també per reacció contra l'urbanisme depredador del franquisme, les cicatrius del qual Sanchis podia contemplar cada dia en la seua estimada València; en l'avinguda de l'Oest, sense anar més lluny. Així es pot explicar, per exemple, que es lamenta que «a pesar del seu nom, l'extensa i pobladíssima barriada actual de Russafa no disposa de cap jardí públic» (78), o que ens diga que «la manca d'espais verds –per haver hom bastit edificacions als patis closos de dins les illes de cases– és el defecte principal de les eixamples de València i Barcelona» (555). Pel que fa al disseny de la ciutat i les seues conseqüències, podem llegir que al segle XVII, «València, doncs, no fou sotmesa a cap ordenació urbana de conjunt ni al rigor geomètric, i conservà la seua configuració baixmedieval d'ascendència musulmana i producte dels esdeveniments històrics. [...] Per les raons susdites de falta de planificació racionalista, València no tingué cap plaça major porticada amb façanes uniformes» (310).

És lògic que Sanchis sentís una quasi obsessió per fer-nos veure la importància que té el patrimoni propi de la ciutat. Si ens hem de reconèixer com a valencians, una de les maneres més directes d'aconseguir-ho és fixar la vista en aquells monuments que defineixen la nostra personalitat, i una de les formes de demostrar la nostra valencianitat és, per tant, saber-los conservar i restaurar. Aquesta sensibilitat de Sanchis pel patrimoni valencià s'expressa en l'elogi de les restauracions dels monuments. Així, per exemple, ens comenta que les estàtues

de la porta dels Apòstols de la Catedral de València es van restaurar el 1971 «a despeses de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de València, que s'ha honrat en contribuir així a la conservació del patrimoni artístic del país» (137). En un altre moment, i tot parlant de les torres de la Porta dels Serrans, ens diu que són «orgull de la ciutat que les erigí i les ha sabudes restaurar molt bé l'any 1915» (171). Sobre el temple de Sant Joan de l'Hospital ens comenta que «des de 1967 pertany a l'Opus Dei que està restaurant-lo molt bé» (177). Seguint amb l'elogi de les bones restauracions, ens diu que «València sabé restaurar molt bé alguns dels seus magnífics monuments gòtics, com el civil de la Llotja i el militar de les torres dels Serrans».

Respecte d'altres llibres escrits durant la postguerra que busquen d'explicar-se les causes del defalliment, la derrota o el declivi dels catalans o valencians, *La ciutat de València*, més que centrar-se a analitzar les causes que han impedit el desenvolupament que s'esperava dels valencians a partir de les bases que van constituir el regne; més que incidir en els errors que, com a poble o com a grups socials determinats, hem comés; més que assenyalar els aspectes negatius, les traïcions i les desafeccions de les classes dirigents i les oportunitats perdudes, capgira la perspectiva i destaca, posa de relleu i valora per damunt de tot aquells fets que, com a valencians, ens poden omplir d'«orgull», paraula que Sanchis Guarnier utilitza repetidament al llarg del llibre per a referir-se a algun esdeveniment històric o a alguna gesta particular. De cap a cap de l'obra, Sanchis no deixa de manifestar el seu orgull per les fites aconseguides pels valencians en dos mil anys. Per començar, no deixa d'assenyalar orgullosament que València és una «ciutat de fundació romana» (57) i

que «de totes les Valències del món, és la nostra la principal i amb un gran avantatge» (63). Més endavant, sent «orgull pel nostre sistema tradicional de regs» (81); «orgull de la nostra comunitat és haver redactat el més antic codi de dret marítim conegut, el *Llibre del Consolat de Mar*» (129); per «la “Fàbrica de Murs e Valls”, legítim orgull de la València foral» (170); per «l'Hospital dels Folls de Santa Maria dels Innocents, el primer establiment psiquiàtric del món, orgull legítim de València» (192); per haver resistit els dos setges de Pere el Cruel (156), per ser València la ciutat més important de tota la península Ibèrica (201); per ser un empori econòmic al segle XIV (204); pels estudis universitaris d'Humanitats que hi havia a València al segle XIV abans de la constitució de l'Estudi General (227); pel seu període auri de les lletres (239); per ser València la capital financera de la monarquia hispànica en el XVI (260); perquè «els valencians mostraven legítim orgull pels cinc sumptuosos ponts de pedra picada que creuaven el Túria» (311), o perquè l'any 1903 fou creada a València la primera Casa del Poble d'Espanya (548), entre d'altres motius.

No és, però, que en el llibre no es faça referència a una història de renúncies i desafeccions, i es condemne; sinó que el focus es posa ara en les actuacions (individuals o col·lectives), en els personatges i en els moments històrics en els quals els valencians hem anat per davant d'altres pobles o ciutats espanyoles i, fins i tot, europees, ja siga en el camp polític, econòmic, literari o artístic. I justament, i aquesta és la tesi central del llibre, hem assolit aquest paper capdavanter quan hem sigut nosaltres mateixos, sense interferències ni renúncies; quan no hem abdicat de la

nostra personalitat de valencians i hem fet sentir la nostra veu. Si volem, doncs, tornar a ser el que hem sigut en alguns moments històrics auris, hem de recuperar la nostra «valencianitat», la nostra poderosa, creativa, oberta i lliure personalitat, alliberada de jous i de claudicacions. Aquesta és la lliçó de *La ciutat de València*.

ACTUALITAT DE SANCHIS GUARNER

De la tríade composta per Joan Fuster, Manuel Sanchis Guarner i Vicent Andrés Estellés, que el valencianisme nacionalista de la segona meitat del segle XX va elevar a la categoria d'icones del país, la figura de Sanchis Guarner no sols continua immaculada sinó que no ha fet més que augmentar el seu prestigi. Fins i tot ha guanyat rellevància en els últims anys, ja que s'ha convertit en un referent comú del vesper nacionalista valencià i se l'ha reconegut, ben merescudament, com a un humanista il·lustrat. Don Manuel, el filòleg, el *mestre*, oferia, i ofereix, un perfil molt més amable i bonhomíós que l'aguilenc i polèmic de Fuster, i més poderós que el perfil tou d'Estellés, que amb el temps és el que ha perdut més força simbolicopolítica.

Podríem pensar també que l'orgullosa valoració que Sanchis fa de l'especificitat valenciana, sense complexos ni subordinacions ni cap a Catalunya ni cap a Castella, ha pogut informar una part del valencianisme polític que, recelós del programa fusterià, s'ha replegat sobre bases identitàries més localistes, desitjós alhora d'absorbir amb aquesta maniobra l'electorat «blaver». Podríem pensar-ho si estiguérem segurs que s'ha entès correctament el missatge de Sanchis, i que no ens hem deixat enlluernar pel seu optimisme, pel seu delit pels quadres i ambients costumistes valencians i per les seues afables maneres. En el fons, els objectius de Sanchis són els mateixos que els de Fuster, encara que els procediments emprats i la manera d'enfocar el tema siguen un xic diferents. □

1. Cite les pàgines de *La ciutat de València* per l'edició de Tres i Quatre del 2007.